

نگاهی به فراسوی اندیشه‌ی فروید از منظر اسلام

مؤلفان:

حداد صادق درویشی

(رئیس انجمن روان‌شناسی بالینی)

دکتر شهرام مای

(عضو هیأت علمی دانشگاه آزاد اسلامی واحد ایلام)

دکتر سید محمد رضا حسینی

(عضو هیأت علمی دانشگاه ایلام)

سرشناسه	: درویشی، محمدصادق، ۱۳۵۴.
عنوان و نام پدیدآور	: نگاهی به فراسوی اندیشه فروید از منظر اسلام/مؤلفان محمدصادق درویشی، شهرام مامی، سیدمحمدرضا حسینی‌نیا.
مشخصات نشر	: ایلام: دانشگاه آزاد اسلامی، واحد ایلام، ۱۳۹۴.
مشخصات ظاهری	: ۳۳۱ ص.: مصور (بخشی رنگی).
شابک	: ۹۷۸-۹۶۴-۱۰-۳۶۲۷-۲
وضعیت فهرست نویسی	: فیبا
موضوع	: فروید، زیگموند، ۱۸۵۶ - ۱۹۳۹ م. - نقد و تفسیر.
موضوع	: شخصیت.
موضوع	: شخصیت - جنبه‌های مذهبی - اسلام.
سازنده	: مامی، شهرام، ۱۳۵۴.
شناسه افزوده	: حسینی‌نیا، سیدمحمدرضا، ۱۳۴۹.
رده بندی کنگره	: ۱۳۹۴ ۴۳۵۴/ف۱۰۹BF
رده بندی دیویی	: ۱۵۰/۱۹۵۲
شماره کتابشناسی ملی	: ۳۹۹۵۱۱۳

نگاهی به فراسوی اندیشه فروید از منظر اسلام

مؤلفان	: دکتر شهرام مامی، محمدصادق درویشی، دکتر سیدمحمدرضا حسینی‌نیا
ویراستار علمی	: محمد صادق درویشی
ویراستار ادبی	: محمد صادق درویشی
سال چاپ اول	: ۱۳۹۵
شمارگان	: ۱۰۰۰
ناشر	: دانشگاه آزاد اسلامی واحد ایلام
لیتوگرافی، چاپ و صحافی	: سازمان چاپ و انتشارات دانشگاه آزاد اسلامی
صفحه آرائی	: سجاد حاتم‌ی
طراح جلد	: قدرت ملکی
شابک	: ۹۷۸-۹۶۴-۱۰-۳۶۲۷-۲
قیمت	: ۱۵۰۰۰ ریال

فهرست مطالب

صفحه

عنوان

پیش‌گفتار ۱۵

فصل اول: کلیات

مقدمه ۱۹

تعاریف ۲۲

فصل دوم: مروری بر معانی علمی

مقدمه: ۲۷

بخش اول ۲۸

شخصیت از دیدگاه قرآن ۲۸

درآمدی بر واژه شناسی انسان ۲۹

شناخت انسان در قرآن ۳۰

ماهیت انسان در قرآن ۳۴

انسان موجودی دویعدی ۳۵

انسان موجودی مختار و دارای اراده ۳۷

انسان موجودی خودآگاه ۴۰

مسأله‌ی جبر و اختیار از دیدگاه اسلام و رابطه‌ی آن با شخصیت ۴۴

مفهوم شناسی شخصیت در قرآن ۴۶

نفس ۴۷

اهمیت عزت نفس در اسلام (حفظ شخصیت) ۴۹

فطرت ۵۲

عقل ۵۷

۶۱.....	وجدان.....
۶۳.....	شخصیت از دیدگاه قرآن.....
۶۶.....	مراحل رشد شخصیت از دیدگاه اسلام.....
۶۷.....	رشد جسمانی.....
۶۸.....	رشد شناختی.....
۶۹.....	رشد اخلاقی.....
۷۱.....	قانون، مادی تعادل و تکامل شخصیت.....
۷۳.....	بخش دوم.....
۷۳.....	شخصیت در کلام معصومین (علیهم السلام).....
۷۴.....	عوامل مؤثر بر شخصیت در اسلام از نگاه معصومین (علیهم السلام).....
۷۵.....	وراثت.....
۷۸.....	محیط (تربیت).....
۸۱.....	ویژگی‌های شخصیت متعادل از دیدگاه معصومین (علیهم السلام).....
۸۸.....	بخش سوم.....
۸۸.....	شخصیت از دیدگاه اندیشمندان اسلامی.....
۸۹.....	نفس و روان از نظر حکما و دانشمندان اسلامی.....
۹۴.....	رابطه‌ی نفس و بدن.....
۱۰۰.....	مفهوم شخصیت در اندیشه‌ی متفکران اسلامی معاصر.....
۱۰۵.....	بخش چهارم.....
۱۰۵.....	نظریه‌ی شخصیت از دیدگاه فروید.....
۱۰۶.....	زندگی‌نامه و آثار.....
۱۱۴.....	پیشینیان روان‌کاوی فروید.....

۱۱۷.....	وارثان فروید .....
۱۲۰.....	موضوع شخصیت در مکاتب روان شناسی .....
۱۲۲.....	تعاریف شخصیت در آراء مختلف .....
۱۲۸.....	ساختار شخصیت در نظریه ی فروید .....
۱۳۰.....	هشیار- نیمه هشیار- ناهشیار .....
۱۳۱.....	تاریخچه ناهشیاری .....
۱۳۷.....	نهاد، خود، فرا خود .....
۱۴۳.....	ساختار تکوینی (رشد شخصیت) از دیدگاه فروید .....
۱۴۵.....	مرحله ی دهانی .....
۱۴۷.....	مرحله مقعدی .....
۱۴۹.....	مرحله ی آلتی .....
۱۵۳.....	مرحله ی نهفتگی .....
۱۵۳.....	مرحله ی تناسلی .....
۱۵۴.....	نظریه ی غرایز (نیروی محرک شخصیت) .....
۱۵۸.....	نظریه ی آسیب شناسی شخصیت (اضطراب ها و مکانیزم های دفاعی) .....
۱۵۸.....	اضطراب ها .....
۱۶۸.....	فروید و روان کاوی .....
۱۶۹.....	تداعی آزاد .....
۱۷۰.....	تحلیل و تفسیر رؤیا .....
۱۷۲.....	خدا، دین و اندیشه های مذهبی از دیدگاه فروید .....
۱۷۴.....	مادی گرایی، اندیشه ی حاکم بر دوران فروید .....
۱۷۶.....	زمینه های دین گرایی در زندگی فروید .....

۱۷۸.....	خصائص و ویژگی های شخصیتی فروید
۱۷۹.....	دلبستگی به مادر
۱۷۹.....	رابطه‌ی فروید با زنان
۱۸۰.....	رابطه‌ی فروید با دوستان و اطرافیان
۱۸۱.....	ارتباط فروید با پدر
۱۸۲.....	قدرت گرایی
۱۸۳.....	تأثیر پذیری از باورهای رایج و اندیشه های مسلط علمی دوران خود
۱۸۳.....	منشأ دین از نگاه فروید
۱۸۴.....	دین، امیال سرکوب شده‌ی جنسی
۱۸۷.....	دین، تسلی بخش هراس زدا
۱۹۲.....	توتمیسیم، اولین گونه‌ی مذهب
۱۹۵.....	ماهیت انسان از دیدگاه فروید
۱۹۸.....	خاستگاه جبر گرایی در اندیشه‌ی فروید
۲۰۲.....	نقد دیدگاه‌های فروید
۲۰۳.....	نقد نظریه‌ی فروید از منظر علم روانشناسی
۲۱۱.....	نقد دیدگاه فروید در باب منشأ دین و خدا باوری
۲۱۲.....	نقد تئوری نخستین: دین، امیال سرکوب شده‌ی جنسی
۲۱۵.....	نقد تئوری دوم فروید: دین، تسلی بخش و هراس زدا
۲۱۸.....	نقد تئوری سوم فروید: توتمیسیم، اولین گونه‌ی مذهب
	فصل سوم: مقایسه‌ی تحلیلی نظریه‌ی شخصیت فروید با دیدگاه اسلام
۲۲۷.....	مقایسه‌ی دیدگاه فروید و اسلام در خصوص غریزه‌ی جنسی
۲۳۴.....	مقایسه‌ی دیدگاه فروید و اسلام در خصوص مسئله‌ی جبر و اختیار

۲۴۰.....	مقایسه‌ی دیدگاه فروید و اسلام در باب نظریه‌ی تعارض و تعادل شخصیت.
۲۴۴.....	مقایسه‌ی دیدگاه فروید و اسلام در خصوص هشیاری و ناهشیاری شخصیت.
۲۵۰.....	مقایسه‌ی دیدگاه فروید و اسلام در باب سطوح و ابعاد سه گانه‌ی شخصیت.
۲۵۹.....	مقایسه‌ی دیدگاه فروید و اسلام در خصوص مراحل رشد شخصیت و آسیب شناسی روانی.
۲۶۶.....	مقایسه‌ی دیدگاه فروید و اسلام در خصوص خاستگاه دین و مذهب.

فصل چهارم: نتیجه گیری در نگاهی کلی

۳۰۲.....	منابع و مأخذ.....
۳۰۹.....	نشریات و منابع تخصصی دیگر.....
۳۱۹.....	سایت ها و پایگاههای اینترنتی.....
۳۲۰.....	منابع لاتین.....
۳۲۳.....	ضمائم.....

پیش گفتار

بررسی ابعاد، ویژگی‌ها و خصوصیات ذهنی و رفتاری معماگونه‌ی انسان به عنوان پیچیده‌ترین موجود هستی، برای دست‌یابی به شناختی هر چه عمیق‌تر و جامع‌تر، همواره موضوع تحلیل و بررسی اندیشمندان، فلاسفه، روان‌شناسان و به طور کلی صاحب نظران حوزه‌ی علوم انسانی، طی اعصار و قرون متمادی بوده است. یکی از این ابعاد پیچیده، بُعد «شخصیت» است که از دیرباز تحت عنوان مفاهیمی همچون «روح»، «نفس»، «عقل» و... نزد اندیشمندان اسلامی شرح داده است. موضوع شخصیت به ویژه طی سال‌های اخیر، در رشته‌های مختلف و در میان مکاتب و نظام‌های مختلف روان‌شناسی نیز مورد کاوش و ژرف‌اندیشی قرار گرفته و از منظر مکاتب و نظام‌های مختلف روان‌شناسی به عنوان یک مفهوم بنیادین و محوری بدان پرداخته شده است. «زیگموند فروید» بنیان‌گذار علم روان‌کاوی یکی از پرنفوذترین مکاتب روان‌شناسی است. از جمله کسانی است که نظریه‌ی شخصیت او، تأثیر عمیق و ماندگاری در تاریخ روان‌شناسی به جای گذاشته است. در کشور ما از دیرباز و حتی قبل از انقلاب اسلامی، نگاه سلبی و حذفی بر نوشته‌ها، دیدگاه‌ها و کتاب‌های فروید حاکم بوده و به نوعی همواره صورت مسئله، پاک شده است. پرداختن به موضوعاتی همچون: تمایلات و تأملات جنسی که همواره در جامعه‌ی ما یک تابو تلقی شده در کنار نگاه خاص و مکانیستی فروید، مولهایی از جمله: خدا، انسان و دین، همچنین اصول غیرمعنایانه‌ی حاکم بر مابین‌شناسی و جهان‌بینی فروید را باید از جمله دلایل شکل‌گیری این گونه موضع‌گیری‌های تند، تقابل‌گرایانه و بعضاً غیرعلمی ما راجع به تفکرات این دانشمند شهیر اما پرچالش دانست. واقعیت آن است که ما برای پذیرش، رد یا نقد یک دیدگاه علمی، نیازمند هم‌آوردی و رویارویی علمی متناسب و متقارن با آن علم هستیم و نه چیز دیگری. بدون شک دست‌یازیدن به روش‌ها و یا شیوه‌های غیرعلمی از جمله: پاک کردن صورت مسئله، نگاه صرف استعماری و استکباری به مقوله‌ی علم، دیدگاه جزمی، سلبی

و محدودنگر، همه و همه نشان از کاهلی علمی و ناتوانی ما در ارائه‌ی یک پارادایم مسلط و پادگفت‌مان بین‌الذهانی است. ما معتقدیم منابع وثیق و اصیل اسلامی ظرفیت و غنای لازم برای بازتولید علوم جدید را داراست به شرط آن که متفکران و دانشمندان علوم اسلامی سقف را بشکافند و طرحی نو دراندازند که به قول خواجه شیراز:

شب پره گر وصل آفتاب نخواهد
رونق بازار آفتاب نکاهد.

در این کتاب، مفهوم بنیادین شخصیت از دو دیدگاه اسلام و فروید در یک نگاه مقایسه‌ای و تطبیقی مورد بررسی و تجزیه و تحلیل قرار گرفته است. دو نظریه، درباره‌ی مؤثر رعاتی از جمله: تأکید هردو بر تأثیر و اهمیت غرایز جنسی به مفهوم کلی آن در دوران اواسطی، رشد، وجود و تأثیر ناهشیار، مرحله‌ای بودن رشد شخصیت و وجود ساختارهای جداگانه روانی در انسان دیدگاه‌های مشترکی دارند. در کنار این نقاط مشترک، اما اختلاف نظرهای اساسی نیز فرا روی دو پارادایم به چشم می‌خورد. تفاوت اندیشه‌ای در باب ماهیت هسرسه‌ی انسان، نگاه و رویکرد جبرگرایانه به تأثیر غرایز جنسی و ناهشیار ذهن و نهایتاً تفاوت اساسی در منشأ دین - باوری و دین داری انسان، از جمله‌ی چالش‌های مورد بحث در دیدگاه به شمار می‌رود.

ما تلاش کرده‌ایم تا از منظری نو و درجه‌ای پایین‌تر با استفاده از دیدگاه‌ها و نظریات صاحب‌نظران حوزه علوم اسلامی معاصر یکسب و دیدگاه‌های مربوط به روان‌شناسی غرب به ویژه اندیشه‌ی فروید از سوی دیگر، رویکرد سنت‌شکنا به نوعی به تعامل‌گری بین دو دیدگاه در عین تضارب و تقابل در چهار نقاط اشتراک در عین افتراق دست‌یازیم. بدون شک دیدگاه‌ها و نظرات ره‌گشای شما اساتید فرهیخته و دانشجویان عزیز، امید بخش و یاری‌گر ما در تداوم این راه خواهد بود.

لازم به ذکر است این کتاب برگرفته از پایان‌نامه دانشجویی دوره‌ی کارشناسی ارشد (آقای محمد صادق درویشی) است که موفق به اخذ درجه‌ی عالی شده است.